

De Koningin generaal De Ceuninck feliciteerende.

Op 6 Mei werd ik opnieuw door de Duitschers opgeroepen. Ik was geen werkloze. Ik werd naar Montmedy gestuurd, waar ik aan een spoorweg moest werken.

Ik bleef er tien dagen zonder iets te doen. Dan groepeerde men 400 man, die bij het nivelleeren der sporen gebruikt zouden worden.

Wij kregen 's avonds ongeveer 300 gram brood en een kop koffie. Dat brood moest den volgenden dag dienen tot half vier, als we terugkeerden van het werk en een liter beetwortel- of koolrapensoep kregen. »

Ziedaar dus een staaltje van de wijze, waarop de Duitschers poogden de weigerenden tot den arbeid te dwingen.

Soms zonden ze, als in dit geval, de mannen naar Duitschland, maar ook in Noord-Frankrijk bezaten ze discipline-kampen.

In Noord-Frankrijk had men twee centruns voor de dwangarbeiders, dat van Verdun en dat van Saint-Quentin.

Hier vooral waren ze aan de brutaliteit van den verdrukker overgeleverd, zooals we reeds uit getuigenissen hoorden.

In Duitschland stonden barakken, in Noord-Frankrijk was er niets gereed om de dompelaars te ontvangen. Men stak ze als gevangenen in een fabriek, een school, op een hoeve, meestal een gebouw, dat reeds door bommen of granaten geleden had, en waar de wind door allerlei openingen drong en het soms regende tot op het ellen-

dige leger. Of als dieren dreef men hen in de stallen van kasteelen.

In Duitschland kwam nog eens een onzijdige commissie van toezicht, ofschoon dit weinig gevolgen had, want we zullen van 't lijden onzer landgenooten in het rijk van den vijand uitvoerig hooren.

In Frankrijk, nabij het front, waren de Duitschers zonder eenige kontrole.

Weigeren te werken! O, duizenden waren met dit vast voornemen vertrokken en ze hielden het vol, wanneer men hen uit de beestenwagens had gegaagd.

Maar men stelde de onwilligen tegen een muur. Wee, wie zich verroerde. Dan regende het kolf- en stokslagen, dan schopte men op de weerloozen. Voedsel werd er niet verstrekt.

Wie kon er die marteling lang uithouden, razend van honger, verkleumd van koude, doornat tot op de huid, gebroken van vermoeienis?

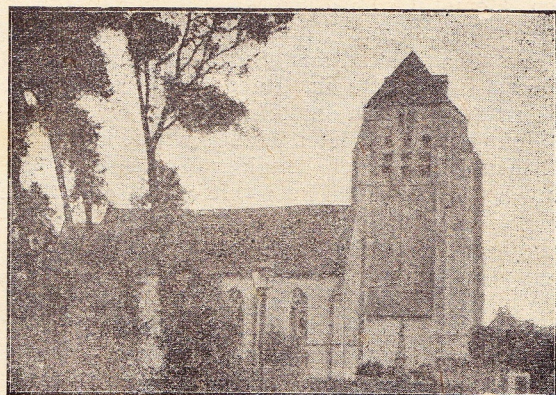
Velen vielen neer, werden in een gebouw gesleurd, lagen daar half of heel bezwijmd. Kwamen ze bij, terug naar den muur en de marteling!

Men probeerde dan of de tuchting geholpen had en voerde de kudde naar het punt, waar arbeid werd geëischt. Wee, zoo men weigerde houweel of spade op te nemen: de vreeselijkste mishandelingen volgden.

En met woede in het hart, en een ellendig gevoel van machteloosheid gehoorzaamde men. Men dacht immers aan vrouw en kinderen, die men hoopte weer te zien, men klampte zich vast aan 't leven, uitziende naar betere tijden, en daarom wilde men aan den dood ontsnappen.

De opgeëischten werden gebruikt om de Hindenburg-linie te maken. Ze moesten spoorlijnen aanleggen, blokhuisen bouwen, loopgraven delven, prikkeldraad spannen, het benodigde materiaal voor al dien arbeid laden, aanvoeren, lossen, sorteren, verdeelden. Ze moesten in de steengroeven zwoegen, fabrieken leeghalen, machine's vernietigen, oud-ijzer transporteerden.

Bij dit alles werden ze ellendig gevoed en gelogerd. Geen verschooning. Maanden lang dompelden de rampzaligen in dezelfde kleedij rond, in hetzelfde ondergoed, vol ongedierte! En ongedierte ook — we hoorden het reeds — in de barakken, in de matrassen.

De kerk van Zillebeke vóór den oorlog.

Wie ziek werd, kreeg slagen, schoppen, onderging allerlei mishandelingen. Werken in alle weer en wind, in vorst, zoodat beenen, vingers en ooren bevroren! Ja, velen stonden daar met bloote voeten in klompen, met omwonden teenen in half vernield schoeisel!

's Avonds dreef men hen in een kamp door prikkeldraad omgeven. Ha, hoe dikwijls ging men 's avonds naast een makker slapen, en vond men dezen 's morgens dood. En met gebroken hart, met tranen in de oogen, met vuisten, die zich balden van woede, zag men den armen vriend heendragen naar dat tragisch kerkhof, waar de kruisjes steeds talrijker werden.

En nog niet groot genoeg was het lijden! Daar vielen de bommen uit vliegtuigen, de granaten van eigen bondgenooten.

Velen waagden het te vluchten! Maar hoe moeilijk was dit! Honderden kilometer had men af te leggen, steeds door een gebied, waar soldaten waren, die gemakkelijk den ontsnapten opgeëischte herkenden. Hoe licht viel men in handen van de bewakers terug, die met echt sadisme de martelaars mishandelden. Men strekte de arme mannen naakt op een tafel uit, sloeg ze dan met een geesel, een matrak, een stok. Men hongerde ze uit in ellendige gevangenissen. Men verfde hun een letter op den rug, meestal een F, wat «Flieger», weglooper, beteekende, als wilde men den ongelukkige aanduiden als een bijzonder doelwit voor de bewakers.

In zijn aangrijpend werk: «Vijf en twintig maanden op de Deutsche Pijnbank» (1), vertelt Honoré Staes de lijdensgeschiedenis van Raimond Verstraeten, uit Zele, die in Oktober 1916 werd weggevoerd. Dit slachtoffer der Deutsche bruten poogde, te samen met een zijner lotgenooten, door ontvluchting, een einde aan zijn lijden te stellen, maar werd gevangen genomen. Wij laten hier het aangrijpend verhaal van zijne marteling volgen:

«Omtrent den middag kwamen wij te Mangiennes aan.

— Raimond, zegde mijn kameraad, ik heb het voorgevoel dat het hier met mij niet lang meer zal duren. Als ge later te Audenaarde bij mijne ouders komt, zeg hun dan dat zij over mijn sterven geen verdriet mogen maken, dat ik in den Hemel Onzen-Lieven-Heer voor hen ten beste zal spreken.

— 'k Zal zoo min als gij de marteling kunnen doorstaan, zuchtte ik. De gedachte aan mijne vrouw en kinderen ontstelt mij.

Eenige minuten later werden wij door de gendarmen binnen het beluik van ons lager geduwd. Ik zag op den koer vele opgeëischten, die ik niet kende. Hieruit begreep ik dat onze compagnie door andere slachtoffers der Deutsche beulen aangevuld was.

Wij werden te midden van het plein gebracht en moesten daar met de armen op den rug staan. Toen ging een gendarm naar de barak waarin de bewakers verbleven.

De opgeëischten kwamen rondom ons staan.

Raimond Verstraeten.

Zij beklagden ons lot. Wij, van onzen kant, wilden aan de barbaren niet laten kennen wat er in ons binnenste omging. Daarom hielden wij het hoofd recht en poogden er stout uit te zien.

Spoedig kwam de overste van het lager met de posten. Een enkele oogslag op hun aangezicht gevestigd, overtuigde mij dat wij ons inderdaad aan eene afgrijselijke marteling te verwachten hadden.

— Zoo, zoo! die Belgische heeren zijn hier terug, zegde de bevelhebber, terwijl hij lachend de handen over elkander wreef. Wij heeten hen hartelijk welkom. Zij zullen nu ondervinden wat het is tegen onze bevelen op te staan. Ik hoop dat zij nu zullen onthouden dat er hen niets overschiet als te dansen op onze wenken. Ik veroordeel hen tot tien dagen dwangarbeid. Ingeval zij die straf niet kunnen doorstaan, zullen zij den dood aan zichzelf en te wijten hebben. Posten, brengt hen elk binnen eene cel, en doet er met hen uwe goesting.

— Raimond, indien wij elkander in de wereld niet wederzien, dan tot in den Hemel, zegde Adolf.

Ik had den tijd niet den goeden jongen iets te antwoorden. Eene forsche hand greep mijnen schouder vast en duwde mij voort in de richting van eenen arduinberg, die achter onze barakken lag.

Na een drietal minuten bevond ik mij voor een deurken. Ik zag nu dit deurken door eenen post openen. Vervolgens werd ik door de hand, die mij vasthield, weer voortgestuwd. 't Was thans rondom mij zoo donker als in den donkersten nacht.

U zeggen wat ik dacht, kan ik niet. Alleen weet ik, dat ik mijn hart hoorde kloppen en mijne knieën tegen elkander tikken.

Spoedig hield men mij staan. Er verscheen nu vóór mijne oogen een lucifervlammeke, dat door eene hand aan de wick eener kaars gehouden werd. Daarop ontstond eene grootere vlam, welke eene weifelende klaarte verspreidde. Ik

(1) Uitgave van L. Opdebeek, te Antwerpen.

zag thans rondom mij vijf Duitschers met vurige kleur, woeste oogen en grijnzende wezenstrekken, en daarachter grijzen arduinsteen.

Ik wilde eenen Onzen Vader beginnen, maar 't ging niet. Mijne tanden begonnen te klappen en mijne knieën te knikken. Hadde de forsche hand mij niet vastgehouden, ik ware ineengezakt.

Daar begon een der posten op mij te roepen. Ik verstond er evenwel geen woord van. Vervolgens voelde ik mijne ooren vastgrijpen en mijn hoofd naar beneden trekken. Terzelfdertijd werden mijne voeten van den grond geheven, en oogenblikkelijk daarop bonsde ik in mijne volle lengte tegen den arduinen vloer. 'k Voelde eene verschrikkelijke pijn in voorhoofd, neus en kin. Vóór mijne oogen draaiden ontelbare gekleurde wietletjes.

Ik begon te huilen. Oogenblikkelijk hoorde ik eene Duitse stem in mijn oor roepen:

— Hoe harder gij schreeuwt, hoe harder wij zullen stampen!

Ik huilde voort.

Een oogenblik nadien kreeg ik zulke geweldige vracht op den rug, dat het mij toescheen dat mijne ribben braken en ik gansch platgeduwd werd. Ik kon nu niet meer huilen. De adem wilde te nauwernood in en uit mijne keel. En pijn dat ik daarbij uitstond! Nooit zal ik het met woorden kunnen uitdrukken of met eene pen beschrijven. Ik dacht dat het sterven was.

De toestand, waarin ik verkeerde, duurde, naar ik meende, uren lang. Ik gevoelde dat ik met het gezicht in eenen plas warm vocht lag. Boven mij werd er geroepen en gelachen. Aanhoudend werd er als met eenen boekhamer op mijn platgedrukt lijf geslagen. Tot heden toe begrijp ik niet hoe ik zulke verschrikkelijke pijnen heb kunnen doorstaan.

Eindelijk verdween de vracht van mijn lichaam en hield het beuken op. Nu hoorde ik eene stem in mijn oor roepen:

— Is het nu genoeg, Belgische zwijnhond?

Ik hief het hoofd een weinig op om gemakkelijker te kunnen ademen, maar had de kracht niet iets te zeggen. Mijne oogen ontwaarden slechts eenen rooden schijn met schimmen-erin.

— Of wij nu genoeg op uwen rug getrappeld hebben? werd er voort geroepen. Zoo het nog niet genoeg is, zullen wij herbeginnen! Spreek, zwijnhond!

— Genoeg! kreeg ik met veel moeite uit mijne keel.

— Zult gij nu nog pogen ons te ontvluchten?

— Neen.

Ik werd nu van den vloer opgeheven en op een banksken gezet. Daarop verdween de roode schijn, en wederom was het rondom mij helle-donker.

Er werd onder mijne beulen een oogenblik gebabbeld. Daarna hoorde ik aan het gerucht hunner voetsoelen dat zij de gevangenis verlieten.

Ik bezat de kracht niet het hoofd recht te houden, en liet het voorover hangen. De pijn door gansch mijn lijf bleef, alhoewel zoo hevig niet meer als vroeger, voortduren. Ik gevoelde dat er bloed uit mijnen neus en mijnen mond vloeide. Mijne ademhaling werd stillekensaan gemakkelijker. »

* * *

Duizenden werden uit hunne woning gerukt en tot echten dwangarbeid veroordeeld. Het lijdend dat zij te doorstaan hadden, gaat elke verbeelding te boven, gelijk wij in de door ons aangehaalde getuigenissen gelezen hebben.

Generaal Bihin.

Luitenant vliegenier De Meulemeester.

Waarom? Omdat Duitschland door laag ver-
raad het kleine België had bezet en er misbruik
maakte van zijn macht.

* * *

Laten we nu nog eens nader die hel van Noord-
Frankrijk beschouwen.

In 't bezet land werd het stelsel van dwangar-
beid dus gestadig uitgebreid. De Deutsche over-
heid durfde het in het buitenland dan nog als
een weldaad voorstellen, een middel om de Bel-
gen voor luiheid te bewaren en hun een kostwin-
ning te bezorgen. Wat te Brugge geschiedde, had
het gansche land door plaats: willekeurige aan-
houding en opsluiting van arbeiders, wegvoering
naar Noord-Frankrijk en Duitschland. Als vee
werden duizenden heen gevoerd in gesloten wa-
gens. Ziek, ondermijnd, met bevroren voeten, in
den klauw van de tering, zoo keerden velen te-
rug...

« Als bewijs van hun lijden moet men die vin-
geren zien, waarvan de nagels uitgevroren zijn,
die voeten, van welke teenen verrot afvallen »,
schrijft A. I. Van Bogaert in « Een lijdensblad-
zijde onzer werklieden in den oorlog », een boekje
dat vooral over Hamme handelt, maar ook op
zoo veel andere plaatsen toepasselijk is.

Hamme betreurde 107 doodgemartelde opge-
eischten... Men ga die lijst na: overleden te
Hamme... 't zijn zij, die slechts naar huis keer-
den, om er te sterven...; en verder overleden te
Bousbecque, vlak tegen 't Iepersch front dus, te
St-Quentin, Pittem, Virton, Longuyon, Pierre-
pont, Bergen, Laon, Marle... enz.

Edmond Cools, bezweken op de terugreis, dus
stervend heen gestuurd.

Hoogleraar Verstraten van Gent onderzocht

30 opgeëischten en vond er 28 aan tering lijdend!

Van 450 der eerste ploeg opgeëischten uit
Hamme, keerden er 164 ziek terug en stierven er
26.

De tweede ploeg werd van uit Dendermonde
naar Mezières gevoerd, en op een hoeve gebracht
met lotgenooten uit andere gemeenten. Zij wei-
gerden te werken. Men gaf hun gedurende veer-
tien dagen slechts water en een vierde van een
brood per dag... De meesten hielden nog vol...
Dan zette men hen twee dagen en een nacht op
een muur. Om twee uur 's nachts moesten bijna
allen zich overgeven.

Dat noemden de Duitschers « vrijwillig wer-
ken ». Om half drie viel er een jongen van den
muur uitgeput op een mesthoop. Met den kolf
van 't geweer werd hij half dood geslagen.

De zoogenaamde vrijwilligers kregen dan arbeid
aan een spoorweg te Lesdins en later aan een
tunnel te Bellenglise. Anderen moesten loopgra-
ven delven bij St-Quentin en vonden na den
zwaren arbeid een rustplaats in de paardenstallen
van 't kasteel te Neuville Saint-Amand, waar het
stroo nooit vernieuwd werd.

En dat lijdten in den Winter vooral! Altijd de-
zelfde kleederen aan 't lijf: zoo zijn er werkloo-
zen die nooit van hemd kunnen verwisselen; het
ongedierte vreet hen op. Kousen hebben ze niet
meer: met een stukje voering uit de jas ge-
scheurd, trachten ze hun voeten te beschermen.

Weinigen zijn er, van wie handen en voeten
niet bevroren zijn. Er komen lieden terug met ge-
heel bevroren ledematen. Jongens, wier vingers
bevroren waren, moesten toch in de aarde wer-
ken en 't gebeurde dat men den top der vingers
dan afzetten moest.

Den 7ⁿ Januari komen er zieken naar Hamme
terug, allen slechts nog geraamten. Zij vertellen,
dat er negen anderen zijn, nog kranker dan zij,
maar die niet mogen weer keeren, omdat ze niet
naar den dokter kunnen gaan voor de keuring.
Die negen komen den 13ⁿ Januari toch te Dender-
monde aan, meer dood dan levend... Veel jongens
zijn uitgeleefd. Zij, die sterven, hebben gewoon-
lijk geen doodstrijd; zachtjes, zonder dat hun
kameraad het weet, gaan zij de eeuwigheid in...
's Avonds leggen die martelaars zich ter ruste,
wenschen hun gebuur goeden nacht... en 's mor-
gens zijn ze een lijk. Zoo, onder de velen, stierf
dien marteldood De Bonte Alfons van Meulen-
broek uit Hamme. Voeten aan voeten lag hij met
De Messemaker Baptist uit Kleinhulst. 's Avonds
nog wenschten zij elkaar goeden nacht. Alfons
zegde nog, dat hij zich niet wel gevoelde, maar
meende dat de slaap hem nieuwe krachten zou
schenken. Toen Baptist 's morgens opgeroepen
werd, lag hij tegenover een lijk...

De zieken worden zoo veel mogelijk door hun
kameraden geholpen en 't is soms troostend te
hooren, hoe Christelijk zulke slachtoffers ten he-
mel gaan. Na 't afsterven slaan de beulen een
kist in elkaar van inpakplanken, de doode wordt
in zijn deken gewonden en door zijn makkers
naar 't kerkje van Rougerie gedragen.

Daar verblijft nog een onderpastoor, die de
doodspsalmen zingt en de gebeden leest. Daarna

De Britsche begraafplaats te Hooge.

brengen vrienden diep ontroerd den laatsten groet aan hun kameraad.

Den 9ⁿ Februari 1917 komt Oskar Heerwegh terug naar huis... Bij zijn woning vraagt hem iemand niets. 't Is zijn eigen vader, maar deze herkende noch het gezicht, noch de stem van zijn zoon!

Den 4ⁿ Januari 1917 komt Jozef Van Haver terug. Hij wordt bij zijn vader gebracht en spreekt een heelen tijd met hem, eer deze zijn eigen kind herkent... Zoo mergelde de dwangarbeid de opgeëischten uit. » (1)

Veel opgeëischten werden tot in de vuurlijn gebracht. Gentil Parmentier, van Waregem getuigde:

« Te Gibercy stonden onze barakken onder het bereik van het vuur der Franschen. De granaten ontploften om ons heen. Op ons werk ook stonden wij aan de beschieting blootgesteld. »

Achiel Verriest, van Avelgem verklaarde:

« Te Etraye kreeg ik een granaatscherf in den linkerschouder, terwijl ik aan het herstel van een weg arbeide. Drie mijner kameraden werden ernstig gewond. »

Astère Goeminne, van Huysse, vertelde:

« In September 1917 werkte ik met verscheidene kameraden aan een weg te Etraye. Een Fransche granaat ontplofte in onze groep en doodde drie mijner makkers. »

Jules Van Lancker, van Eine, verklaarde, dat hij en zijn lotgenooten te Jametz als dieren werden behandeld. Met tienenden moesten ze zeer groote boomen vervoeren. Bij hen stond een soldaat met een karwats, die op ieder sloeg die naar zijn meening, zich niet genoeg inspande. Te Demblev viel een zijner vrienden, een weggevoerde van Beveren, aan de Leie, langs den weg neer. Een soldaat sloeg op hem met een stok en de ongelukkige stierf in de barak. Te Lessy sliepen de dwangarbeiders op ijzeren vlechtdraad.

Bij St-Quentin moesten onze martelaars betonnen blokhuizen bouwen en de grondvesten leggen voor zwaar geschut, en bij Lens en Verdun prikkeldraad spannen, dus aan het front.

(1) A. J. Van Bogaert. « Een lijdensblad zijde onzer werklieden in den oorlog. »

Dikwijls waren ze gedwongen bombardementen te ontvluchten.

Verholen Alf. van Wichelen, verklaarde tijdens een onderzoek, dat hij met zijn lotgenooten te Quesnoy zoo dicht bij de vuurlinie arbeide, dat ze gasmaskers droegen. Voor hun barak hing een Duitsche kabelballon. Vermoedelijk wisten de bondgenooten, dat in de loodsen dwangarbeiders waren, want ze ontzagen ze bij de beschieting.

Men kan hieruit opmaken hoe ver de Duitschers onze opgeëischten in de vuurlinie stuurden.

Arthur Raepsaet, van Coygem, getuigde:

« Met twee broeders en twee schoonbroeders, werd ik weggevoerd. Mijn broeders, 21 en 27 jaar, waren groot en sterk. Mijn jongste broeder en ik vermagerden snel. Toen hij opgeëischt werd, woog mijn broeder 90 kg. en op 16 Mei 1917 slechts 54 kg. meer. Hij leed aan diarrhée en zekeren morgen vonden wij hem dood naast mijn anderen broeder liggen. »

Willem Dedain van Gent, verklaarde:

« Te Dun heb ik ondergrondse schuilplaatsen moeten bouwen. Als er vliegers kwamen, vluchtten de Duitschers daar binnen, maar wij moesten in de barakken blijven en de Duitschers sloten zelfs de deuren, zoodat we er niet uit konden. »

Jozef Van den Abeele van Tielt, verklaarde:

« Ik werd den 20ⁿ Mei 1917 opgeëischt en naar Dembley gezonden, waar ik mijn broeder terug vond die op 2 November 1916 weggevoerd was. Tegen het einde van Juli, toen we te Damvillers waren, kreeg mijn broeder eerst diarrhée en dan dysenterie. Toen hij naar 't onderzoek van den dokter wilde gaan, joegen de Duitschers hem met stokslagen uit den rang. Mijn broer kon niet meer overeind staan, hij moest bij het gaan aan den muur steun zoeken of op een makker leunen; ik mocht zijn plaats niet innemen. In Augustus zond de dokter hem naar het hospitaal van Pierrepont, waar hij op 7 of 8 Augustus overleed. »

Minne Hendrik, van Gent:

« Te Stenay werd ik gebruikt om in de Maas te baggeren. Zekeren morgen om 8 uur 's morgens, viel ik bij hevige koude in het water. Ofschoon natuurlijk nat tot op de huid, moest ik toch tot half twaalf blijven arbeiden. Mijn kleeren bevroren aan mijn lijf, ze waren stijf. In het lazaret van Inor moesten zieken met 38 of 39 graden koorts toch werken. Ik zag een ongelukkige zieke een graf graven. Toen het werk af was, viel hij in den kuil. Men wilde er hem uit halen, hij was dood. »

Alois Colmar, van Weeze:

« Wij moesten loopgraven maken achter de barakken van Romagne. De dieren werden beter behandeld dan wij. »

Te Billy sloeg de onder-officier Janssens de mannen met de karwats; daarin vond hij een wreed genoeg.

Dikwijls dreef hij ons 's morgens met de karwats uit de barak. We moesten ons mager rantsoen in de koude en den regen op eten. Dan, weer met karwatsslagen werden we op rang gesteld! Ik zag een man ten gronde vallen onder de slagen op 't hoofd toegebracht. De luitenant en

de dokter mishandelden hem. Zekeren dag ging ik naar de keuring met gezwollen beenen. De dokter joeg me met stokslagen weg. Te Billy ook zag ik een man onder de slagen dood vallen.»

Hollebosch Edmond van Ertvelde:

«Ofschoon geen werklooze, werd ik toch weggevoerd. Te Belval was het leven niet uit te houden. Ik wilde vluchten, maar werd bij de grens aangehouden. Ze voerden me naar Dun, waar talrijke soldaten me omringden en me de kleeren van 't lijf trokken en me schopten. Toen ik daar naakt stond, sloegen ze op mij met een stok; ik vroeg, dat ze me liever zouden dooden.

Na die onmenselijke mishandelingen, sloten ze me in een hok, waar ik drie dagen zonder voedsel lag.»

Stel u dus zoo'n martelaar voor, het lichaam vol wonden en builen, neergeworpen op vunzig stroo. Zijn lijf gloeit op al die plaatsen, de leden doen pijn. Maar niet de minste verzachting. En bij dat alles nog de foltering van den honger!

Jan Hees, van Zele:

«Als er wat soep in de ketels bleef, liepen de ongelukkige weggevoerden naar de afsluiting van prikkeldraad en vroegen daar om het eten, aan de soldaten.

Deze vermaakten zich door hun emmers water over het lichaam te gooien en scheldwoorden toe te roepen.

Sommigen beukten zelfs in den hoop rampzaligen met de soeplepels. Al de soldaten sloegen; de oversten gaven trouwens het voorbeeld. Als de post veranderde en medelijdende soldaten de bruten vervingen, veranderde onder den indruk der oversten al spoedig de mentaliteit der pas aangekomenen. Ik kan onmogelijk al mijn lijden in bijzonderheden beschrijven.»

Camiel Debruycker, van Eekloo:

«De Duitschers stuurden mij in een lazaret. Ik heb soldaten moeten begraven, die al lang dood waren. Ze lagen heelemaal naakt of in papier gewikkeld. Ook moest ik de gemakken van het hospitaal ruimen en door de uitwasemingen, welke ik aanhoudend inademen moest, ben ik ziek worden.»

Ook Bruynsteen Ernest, van Heusden moest te Ligny soldaten begraven.

«We wierpen ze naakt, door elkaar, in een gemeenschappelijke kuil. Mijn rechterarm was verlamd en dit benierkte mijn bekwaamheid tot den arbeid; daardoor werd ik nog meer geslagen dan de anderen.»

Pieter Declercq, van Gent:

«Te Stenay werd ik zoo geweldig geslagen, dat mijn lichaam met bloedbuilen was bedekt. Door de geweerkolven werden mij verscheidene tanden verbrijzeld.

Ik heb soldaten begraven, die al eenige weken dood waren, want ze verspreidden een vreeselijken reuk. Die lijken waren naakt; de meesten hadden armen en beenen afgerukt of afgezet. Al die overblijfsels van menschen lagen door elkaar en werden ook zoo in een kuil geworpen. Voor een niets werd ik vier dagen in een hok ongesloten, met als eenig voedsel... een emmer water.»

August Masselis, van Kortrijk:

«Zekeren dag kreeg ik te Lissy hevige slagen met een geweerkolf, op den rug en in den nek, omdat ik een appel had opgeraapt, dien een Fransche vrouw mij toewierp.»

Spiessens Petrus, van Baasrode:

«Moest bij Saint-Quentin, Arras, Rijsel en Verdun loopgraven aanleggen. Ook moest hij de overblijfsels van granaten en shrapnells oprapen. Dikwijls moest hij met zijn makkers wegllopen, omdat het rond hen granaten regende. Een zijner vrienden werd door een granaatscherf getroffen en gedood.

Veel zijner makkers stierven van uitputting.»

Van Lanker Jules, van Eyne, verklaart «dat hij te Moirey onder bereik van het Fransch geschut als een slaaf werken moest. Wij waren er toegekomen, om ratten te eten.

Zelfs gasmaskers moesten door de opgeëischten gedragen worden, zoo ver dreef men hen in 't vuur.»

Dit blijkt onder meer uit de getuigenis van Alfons Verholen, van Wichelen, die bij Quesnoy werkte:

«Daar waren we in 't volle vuur. Ik zag de bommen rond ons vallen en Duitsche soldaten dooden. We droegen voortdurend gasmaskers. Als wij in een plaats kwamen, moest de bevolking heen. De geëvacueerden droegen 60 kg. reisgoed mee. Na het vertrek plunderden de Duitschers de woningen. Ik zag treinen vol meubels en vee naar Duitschland rijden.»

Leon Van Langenhove, van Zele, trachtte insgelijks de hel te ontvluchten.

«In den omtrek van Doornik werd ik gevangen genomen en naar D'Ours teruggestuurd.

De Duitsche soldaten brachten me op een schip, trokken mij de kleeren van 't lijf en gaven me stokslagen. Ik verloor het bewustzijn.

Na eenigen tijd in D'Ours verbleven te hebben, moest ik bij Rijsel munitiedepots maken. Dan werd ik naar Verdun gezonden, om wegen te herstellen.»

Alfons Raviers, van Meirelbeke:

«Moest o.m. bij Lens hoeven afbreken. Bij de tweede opeisching stuurden de Duitschers hem naar Verdun; dat was in September 1917. Hij was te Amel, dat door de Franschen beschoten werd. De dokter kwam er door een granaat om 't leven. Hij zag in de omgeving 35 Duitschers en 15 Belgen tijdens eenzelfde beschieting gedood.» (1)

En als men weigerde! Lees de verklaring van Frans Jansegers, van Audegem.

«Wij werden den 25ⁿ Oktober 1916 opgeëischt en dadelijk naar Sery gezonden, waar wij den nacht doorbrachten. Den volgenden dag voerden de Duitschers ons naar Senecy, waar men ons een arbeidskontraat wilde doen teekenen. Acht dagen trachtten ze ons te overhalen. Op dat oogenblik bezaten we nog levensmiddelen, die

(1) Deze getuigenissen ontleenen we aan het zoo gedokumenteerd werk: R. Henning. «Les déportations de civils belges en Allemagne et dans le Nord de la France.»

we bij onze opeisching meegenomen hadden en bovendien gaven de Duitschers er ons nog bijna genoeg.

Na acht dagen stelden de Duitschers, die woedend waren over onzen weerstand, ons met vijfhonderd tegen den muur. Het was bitter koud. Wij mochten ons niet bewegen. Het hoofd moest rechtop blijven en de armen strak langs het lichaam hangen. Deze foltering heeft een en veertig uren geduurd, en al dien tijd kregen we niet het minste voedsel. Vijf der onzen, die geheel uitgeput waren, eindigden met een kontrakt te teekenen. De anderen bleven bij hun weigering, maar de zwakheid dwong hen toch te werken, zonder kontrakt.

We moesten huizen afbreken, boomen vellen en loopgraven delven.

Al deze arbeid werd onder geweerkolf- en stokslagen verricht.

's Morgens ontvingen we rond 7 uur, 300 tot 400 gram brood voor den ganschen dag; om 5 uur in den namiddag verschaften men ons 3/4 liter koolraap- of beetwortelsoep.

In den loop van Januari 1917 werden er negentien van ons naar Hamericourt gezonden, waar we loopgraven en prikkeldraad-versperringen maken moesten. We werden door soldaten der genie bewaakt.

Wij sliepen meer op de planken dan op de zakken met houtvezels, en waren met ongedierte overdekt.

Tegen het einde van April zond men ons naar Ittencourt voor denzelfden arbeid. In Mei kwamen we te Courrières, waar we wagens munitie lossen en wegen herstellen moesten. Dezelfde soldaten vergezelden ons en dus ondergingen we ook steeds dezelfde mishandelingen.

Van Courrières gingen we naar Harnes, waar de Duitschers ons gasmaskers gaven.

Drie maanden na onze aankomst werden onze barakken geweldig beschoten door de Franschen en moesten wij vluchten; de granaten vielen overal rond ons. »

En zoo werden deze ongelukkigen van het eene punt naar het ander gedreven.

De Wilde Gustaaf, van Gysegem :

« Te Giberoy roste een soldaat met stokslagen een man af, die niet vlug genoeg naar zijn zin opstond. Daar hij merkte, dat de man voor zijn mishandelingen ongevoelig bleef, keek de soldaat wat nauwkeuriger toe en stelde hij vast, dat de ongelukkige dood was. »

De Meyer Richard, van Petegem :

« Zekeren dag bij het verlaten der barak viel ik uitgeput neer. De feldwebel stak me in de beenen en in de dij met spelden, om me te doen opstaan. Ik trachtte me recht te houden, maar viel weer. Toch dwongen de Duitschers mij, den ganschen dag op de been te blijven, onder strenge koude, naast den schildwacht. Den volgenden dag moest ik weer naar het werk, tot men mij eindelijk in de ambulance liet. »

Lebon, van Aalst, leed tengevolge der mishandelingen aan vallende ziekte.

Staelens Arthur, van Gent :

« Ofschoon te Abel de granaten in groot aan-

tal neervielen, moesten wij toch ons werk voortzetten. Veel Belgen zijn daar aan dysenterie gestorven. »

Teeuws, van Gent :

« Te Amermont wilde ik een aardappel oprapen, die op den weg lag. De schildwacht bemerkte het en gaf mij al achter een hevigen slag met den kolf van zijn geweer. Ik had een wonde aan de dij en het achterlijf, en telkens ontstak ze. Zoo moest ik naar het hospitaal en werd dan vrijgelaten. »

Leenaert, van Leupegem, vertelt een moord :

« Te Lissy had ik tot makker een genaamde Domien Klepkens uit Leupegem.

Deze twintigjarige jonkman was ziekelijk en kon de arbeiderskolonne niet volgen.

Zekeren dag had hij de bestemmingsplaats bereikt, maar was niet in staat te werken.

De schildwacht kwam bij hem en zei letterlijk :

« Zwijs, als ge niet werkt, dood ik u ! »

Mijn kameraad antwoordde :

« Doe wat ge wilt, maar ik kan niet meer ! »

Daarop kreeg hij zoo'n hevigen kolfslag, dat hij languit in de sneeuw viel. De schildwacht wilde hem dwingen weer recht te staan. Mijn arme vriend kon zich niet overeind houden en stortte opnieuw neer.

De schildwacht gaf hem dan een kolfslag in de hartstreek en doodde alzoo onzen vriend. Met andere makkers bracht ik het lijk naar het kamp. »

Over het werken in de vuurlinie getuigde Gaston Chauveheid, van Molenbeek, die bij Vauls, toen hij naar Nederland wilde vluchten, aangehouden werd :

« Wij werkten op veel plaatsen en ook te Werwick, waar den 26ⁿ Juni 1918 een bom te midden van het kamp viel.

Bij de ontploffing werden dertig Belgische burgers gedood, waarvan twee en twintig uit Zele; acht en twintig burgers werden gewond. Ik heb zelf de doorkisten kunnen tellen.

Driemaal werden wij door vliegtuigen achtervolgd, toen we ons naar het werk begaven. Ieder maal werd een man gedood en verscheidenen liepen wonden op.

Te Maubert-Fontaine werkte ik blootsvoets in de sneeuw en het slijk.

Te Hirson kregen we beschuit uit Holzminnen, tenminste ze werd gestuurd, maar de Duitschers voedden er hun konijnen mede. 't Is waar, wij konden er koopen tegen 1 fr. 25 't stuk. »

Maar genoeg van die verklaringen. 't Zijn er toch slechts enkele, uit de duizenden en duizenden. Ze bewijzen, dat hetgeen wij over den gemeenen toestand mededeelden, niet in 't minst overdreven is.

Weldra voerde men opgeëischten naar België terug : 't waren zij, die niet meer dienen konden, de zieken, ondermijnden, toringlijders, de menselijke wrakken.

In enkele maanden had men kloeke gestalten geknakt. Met hoopen kwamen ze aan, in Vlaanderen en Wallonië, jongelingen en mannen, zonen en vaders, die dadelijk naar 't hospitaal of

Generaal Hellebaut.

thuis te bed moesten, en soms spoedig stierven, of langzaam wegwijnden.

O, wat een vermaledijding steeg daar op tegen het land, dat het slavenstelsel invoerde en toch op het schild zijner soldaten durfde schrijven: «Gott mit uns.»

Wat een vernieling in de gezinnen, wat een rouw in 't harte!

Maar er kwam geen verzachting! Integendeel, driester en driester trad de bezetter op. Nog geweldiger drukte zijn ijzeren vuist op een weerloos volk.

III.

IN HET STRAFKAMP VAN SEDAN.

Enkele punten in Noord-Frankrijk waren zoo mogelijk nog vreeselijker oorden van ellende dan de werkcentrums van Verdun, Saint-Quentin en Rijsel. We bedoelen de strafkampen. En dat van Sedan, dat we hier nader willen beschrijven, was misschien wel 't ergste.

Sedan! Had die naam voor den Duitscher misschien nog een bijzondere beteekenis, wekte hij op, bij de herinnering aan 1870, tot nog meer overmoed?

Het strafkamp van Sedan! We zullen bij de beschrijving putten uit een onverdachte bron, daar we voor alles aan de waarheid getrouw willen blijven. Voor ons ligt het werk van iemand, die zijn eigen ervaringen te Sedan beschreef: den heer Jos Schramme, advocaat, oud-schepene der stad Brugge. Zijn boek draagt tot titel: «Au Baigne de Sedan», in het bagno van Sedan, van 20 November 1917 tot 21 Maart 1918.

Wat had de heer Schramme misdaan? O, hij

was in het oog van den bezetter zeer schuldig. Hij, een vooruitstaand man te Brugge had het gewaagd verachtelijk te spreken over het slavenstelsel. En dat mocht natuurlijk niet! En te Brugge heerschte een von Schröder dien we reeds kennen uit het drama Fryatt. Hij was een trouw dienaar van den keizer, die hem eens bij een bezoek het order «Pour le mérite» had geschonken. Ook te Brugge woedde de deportatie op groote schaal.

De heer Schramme zei zekeren dag, dat zij, die een eenigszins onafhankelijke positie hadden, moesten weigeren te werken. Dan zouden ze naar de rechtbank gebracht worden, maar dan lokte men toch het volgende uit: ofwel zou de rechtbank dezen slavenhandel onwettig verklaren, en dan was de zaak gewonnen, of de rechtbank zou veroordeelen, en dan gaf men een voorbeeld, gevolgd door andere, waardoor de aandacht van de beschaafde wereld gewekt werd.

Zoo zou de bezettende macht gedwongen kunnen worden die onrechtvaardige maatregelen in te trekken. In zoo'n geval had de gevangenis niets onteerends.

Maar in Brugge liepen Judassen rond; zevenstuiverslieden loerden aan deuren en ramen, mengden zich onder het publiek in vergaderingen, luisterden gesprekken af in de herbergen. En zoo werd de heer Schramme zekeren avond vóór den keizerlijken politiekommissaris geroepen, die toch zekere Gruppenkieser was. Deze haalde een papier uit zijn zak, waarop het gesprek over den werkdwang woordelijk afgeschreven stond. De heer Schramme ontkende niet. Hij kon huiswaarts keeren en verwachtte voor een rechtbank gedaagd te worden. Maar de bezetter nam het zoo nauw niet.

Den 18ⁿ September —'t was toen 1917 — kreeg de Brugsche advocaat eenvoudig een «strafbefehl» en den 20ⁿ, om vier uur in den namiddag, stapte hij de gevangenis binnen. Daar vond hij als celgenoot den heer Ernest Schulse, handelaar te Brugge en als medegekerkerde zijn oud studie-gezel van Saint-Louis, den onderpastoor Leon De Poortere der parochie van Sint-Anna.

Deze wezen den heer Schramme op een erg lot, dat hem wachtte: wie tot meer dan zes weken hechtenis veroordeeld was, werd naar het strafkamp van Sedan gestuurd, een plaats van ellende, waar men hard werken moest en slecht gevoed, armzalig gelogeerd en schandelijk brutaliseerd werd.

Duitschers zelf zinspeelden er bij den heer Schramme op, dat hij wellicht zijn straf afkopen kon; maar deze dacht aan zijn zoon, en al 't geld, dat in de Duitsche krijgskas gestort werd, kon immers een wapen worden tegen eigen bloed. En daarom weigerde de gevangene hardnekkig, dit losmiddel aan te grijpen.

Een dokter onderzocht hem. Twee maanden gingen voorbij. Den 18ⁿ November meldde men hem, dat hij zich klaar moest houden, om «weiter» (verder) te vertrekken en dat zijn familie afscheid van hem zou komen nemen. Mevrouw Schramme en haar dochter bezochten den gevan-

Generaal Drubbel.

Generaal Collijns.

gene en deelden hem mee, iets wat 't gevangenis-personeel niet had verteld, dat hij naar Sedan moest.

Ja, von Schröder oordeelde het een zware misdaad van een burger tegen den werkdwang te protesteeren.

Laten we, om dat te begrijpen, even den heer Schramme naar het strafkamp volgen.

Weinig bemoedigend was het nieuws, dat juist te Brugge bekend geworden was, hoe de heer Van Hulle, pasteibakker, wiens winkel nabij den schouwburg stond, op 30 Oktober te Sedan gestorven was, waarheen men hem met zijn beide zonen gedeporteerd had.

Den 20ⁿ November maakte de heer Schramme zijn pakje; de Duitschers hadden hem geboden vooral sterke schoenen, werkkleeren, een klak, een gamel en een dikke deken mee te nemen, een uitrusting, welke reeds bewees, dat te Sedan dwangarbeid opgelegd werd.

De advokaat reed per rijtuig naar het station; daar werd hij in den trein gestoken, samen met August Van Dierendonck, metselaar te Heist-aan-Zee, Aloïs Hoef van Sint-Andries en acht Deutsche oproerige soldaten, die zelfs in de gevangenis nog geroepen hadden: «Nieder met dem Krieg!» (Weg met den oorlog).

Altijd werden aangeduiden voor Sedan te Gent nog eens nader geneeskundig onderzocht, maar ditmaal geschiedde zulks niet. De Brugsche advokaat mocht blijkbaar geen kansje meer hebben om te ontkomen. Te Brussel leidde men de acht soldaten naar den trein voor Keulen, en de drie Vlamingen moesten hun reis over Namen, Givet en Charleville vervolgen en kwamen om 3 uur 's morgens te Sedan aan, en stapten onder een plessenden regen naar de citadel, waar zij bij het strafefangenenarbeider-bataljon Nr 2 ingehijfd werden.

«De groote poorten van het kasteel, aan den voet der citadel gebouwd, gingen open om ons door te laten en vielen zwaar achter ons dicht», vertelt de schrijver. «Langs steile hellingen, kwamen we gebogen en uitgeput, in de hooge, geweldige gangen, die de oude torens vormen. Een laatste helling, zonder dak en steil als de zijde van een rots, leidde ons naar het plein, dat de citadel be kroont.

Het was nog te donker om ons toe te laten de gebouwen te onderscheiden, wier zwarte vormen voor ons oprezen.

Wij stapten in de hoofdwacht, in een lage, rookerige kamer, waar te midden van een tiental landstroomsoldaten, een sergeant troonde, type van den Pruisischen onder-officier, grof, zwaar, rood en brutaal van wezen, met grijze, koel-wreede oogen.

De feldweibel, die ons vergezelde, ving een gesprek aan met dezen chef van den post, welke ons monsterde met den blik van een ronselaar, die zijn waar in ontvangst neemt, en wij kregen bevel in het naaste vertrek te gaan, waar we moesten blijven, tot om tien uur de kommandant van het kamp voor het onderzoek zou komen.

Door een gang in den muur tusschen de wacht en het nabijgelegen vertrek gemaakt, geraakten we in Zimmer (kamer) IV.

Een elektrisch gloeilampje aan den hoek van de gang was het eenige licht. Toen onze oogen aan de schemering gewoon werden, bemerkten we langs den scheidsmuur van hoofdwacht en dit vertrek, een dubbelen vloer, den eenen boven den anderen.

Op deze planken, in deze kamer, die 8 meter op 4 breed kon zijn, lagen meer dan dertig menschelijke gestalten uitgestrekt, op zakken. We hoorden ademhalingen en gesteun van menschen, die onrustig slapen.

Een gekwetste gids.

Aan de wanden en de zoldering hingen de meest verscheiden voorwerpen: kleeren, zakken, manden.

Nu en dan rees een lichaam half op en hoorden we roepen:

« Vervloekt ongedierte! Niet mogelijk te slapen! »

En om de kameraden niet te storen, kroop de man weg, liet zich van de plank glijden en ging naar de gang.

« Nieuwelingen », vroeg hij, ons ziende. « 't Is de jacht, vrienden », en hij plaatste zich onder het licht, deed zijn hemd en borstrok uit, en maakt tot aan het middel, onderzocht hij zijn linnen, dat hij tusschen zijn handen spande.

« Hij zoekt luizen », zeiden mijn makkers, mij aanstootend. Inderdaad, 't was de jacht op het ongedierte.

Om half zes (Duitsche tijd) kwam een soldaat roepen:

« Aufstehen! » (Opstaan).

De menschelijke gedaanten kwamen in beroering: men zocht tastend de kleeren, de gevangenen trokken die aan. En dan met de gamel in de hand, gingen ze naar den uitgang en keerden ze terug met de gamel vol van een dampend nat.

« 't Is koffie », vertelden ze. « Ga ook met uw gamel. »

Wij verkozen ons maar niet te bewegen. Mijn vrienden hadden, voor hun vertrek, waarschuwend verhalens gehoord. Men was hier zoo, verzeckerden ze mij, door dieven en bedriegers omringd en voor niets ter wereld moest men zijn reisgoed alleen laten.

Om half zeven hoorden we in het Fransch roepen:

« Appel! Ieder buiten! »

Dezelfde kreet werd bij den ingang van de kamer herhaald.

Wij spraken af, wat wij zouden doen. Alle mannen waren nu buiten, in de wacht bleven slechts enkele soldaten.

Wij hadden toch bevel gekregen hier op den kommandant te wachten.

Wij bleven dus, te meer daar mijn makkers van meening waren, dat vooral in het gedrang der menigte, onze pakken het grootst gevaar liepen. Wij spraken hierover nog, toen de groote gestalte van den sergeant zich in de gang vertoonde.

Het gelaat van den kerel gloeide van woede.

« Was machen sie hier? » (Wat doen zij hier?) riep hij, zich wendend tot de mannen, die hem volgden.

Ik trad vooruit, want van ons drieën sprak ik alleen Duitsch, en ik herinnerde hem, dat hij zelf ons bevolen had hier te blijven, tot de kommandant zou komen.

Met een sprong stond hij achter mij, en den stok verheffend, waarvan hij, evenals alle soldaten, die hem vergezelden, voorzien was, gaf hij mij een vracht slagen en gebruikte hij ook nog zijn linkerhand en zijn voet om mij buiten te werpen.

Iedereen, die zijn eigen waardigheid gevoelt, zal begrijpen, welk een verzet daar in mij rees. Maar men moet alles ondervonden hebben, om het te begrijpen. Ik keerde mij om, met gebalde vuisten, gereed om mijn aanvaller naar de keel te springen.

Maar uit de rijen, die voor mij stonden, klonk het:

« Doe niets, doe niets, ge zult het berouwen! »

En ik zag de soldaten met hun stokken den sergeant omringen.

't Was de machteloosheid, de minderheid tegenover 't brutaal geweld, en als in een geflikker, zag ik, waaraan ik mij nutteloos bloot stelde, door mij alleen met deze bende beulen te meten.

De woede in 't hart, liet ik mij door twee veroordeelden meesleuren, die me bij den arm genomen hadden.

Zoo was mijn blijde intrede in het « Kaiserliche Sammellager der Strafgefangenen, Arbeiter-bataillon Nr 2 » te Sedan, op 21 November 1917.

* * *

Het kamp van Sedan stond onder bevel van feldwebel-leutnant Denzin, een man van 47 jaar, een ellendeling, die een genoeg scheen te vinden in wreedheid. Als hij de gevangenen in oogenschouw nam, was het minste voorwendel hem een welkome gelegenheid om de weerloozen met zijn stok te slaan; maar liever nog bediende hij zich van zijn vuisten. Zag hij een der dompelers met een das of doek om den hals, dan rukte hij dat kleedingstuk af, ook al was de beroofde een arme zieke, die niet alleen van koude, maar eveneens van zwakte beefde en wankelde.

Zekere Henri Michel van Le Cateau in Noord-Frankrijk, had willen vluchten... De kommandant ondervroeg hem hierover en bracht den jongeling zulk een geweldigen stokslog op het hoofd toe, dat het slachtoffer voor dood bleef liggen.

Toen werd Denzin toch wat ongerust. Hij liet Henri Michel, die twee dagen in koorts lag te ijlen, uitmuntend verplegen, en toen de martelaar genas, was ook de stok verdwenen, maar

vervangen door een matrak, welke geen schedel inbeuken kon, was haar uitwerking even pijnlijk.

't Gebeurde, dat er nieuwe gevangenen aankwamen en zij menschelijke wrakken zagen, zieken, levende geraamten. Dan grijsde de kommandant tot de nieuwelingen: «Ja, ja, bekijkt ze maar! Twee maanden geleden waren ze zulke kloeke kerels als gij nu. Nog twee maanden en gij ziet er ook zoo uit!»

Sedan was een «Sammellager», een konzentratiekamp, waaruit men arbeiders zond naar Sedanstad, naar de kampen van Longwy of Chiers, Bazeilles, Saint-Aignan, en Ste-Marie bij Vouziers.

Vooreerst had men herwaarts allerlei oud-voordeelden gestuurd uit de gevangenis van Gent en Leuven, moordenaars, dieven, valschmunters, bedriegers..., en tusschen deze boeven werden dan eerlijke menschen gestopt, overtreders van Deutsche verordeningen, mannen uit inlichtingsdiensten, verdoolde soldaten en politieke gevangenen, gelijk de heer Schramme.

Ja, protest tegen werkdwang gold voor von Schröder te Brugge wel als een gruwelijke misdaad.

Bij de aankomst vroeg kommandant Denzin:

«Gij zijt die mijnheer, die beweert niet te moeten werken, omdat ge een hoed draagt.»

«Verschooning, ge moet verkeerd ingelicht zijn. Wat ik deed...»

«Hier spreekt men niet tegen! Denkt ge, dat ik niet weet, wat ik zeg!»

«Als gij kennis wilt nemen van mijn dossier!»

«Ik ken uw geval», grijsde de kommandant. «Maar hier zullen wij u leeren marcheeren als de anderen; wij zullen u dresseeren, wees gerust!»

En hij schreeuwde die woorden lijk een bezetene uit en bezegelde ze door eenige vuistslagen op de tafel.

Ook te Sedan werd ieder, die naar den arbeid gestuurd werd, vooraf geneeskundig onderzocht; de heer Schramme niet. Von Schröder had dus een woord meegegeven...

Toen hij daar aan 't werk was, kwam een soldaat uit naam van den kommandant vragen, of «Doktor Schramme» (dokter in de rechten) daar was... Denzin wilde dus zekerheid hebben, dat zijn bevelen opgevolgd werden.

In het Strafgevangenen-Arbeiterbataillon Nr. 2 verbleven van vier tot vijf honderd man. Maandelijks brachten treinen uit Gent, Charleroi, Bergen, Condé, Rijsel, enz. nieuwe transporten ongelukkigen. Vooral had de beul, die dit kamp bestuurde, het gemunt op de «Rheinbachs», genoemd naar de groote gevangenis in Rijnland, waar men tal van politieke gevangenen heen zond, leden van spionnagediensten, gidsen uit de grensstreek, Franschen, die gewonde Britsche soldaten verborgen hadden.

Uit den kerker kwamen er nu velen naar hier en ze vormden een bijzonder bataljon; nooit mochten ze van familieleden nieuws of een pakje levensmiddelen ontvangen; harde arbeid over dag, een ellendige slaappleaats bij nacht... vier honderd man moesten een ruimte deelen voor

honderd soldaten beschikt. Ongedierte woelde in de matrassen, de kleederen, op 't lichaam: luizen, weegluizen, vlooiën. De slaap werd er voortdurend door gestoord. Elken avond hield men er «jacht» op, reinigde men het linnen van dit venijn, maar wat hielp het?

De kommandant nam eenige maatregelen: hij liet de hoofden bijna kaal knippen en de dekens buiten uitkloppen... En dan waren er stortbaden.

«Ha, het onvergetelijk schouwspel dier stortbaden», schreef de heer Schramme... «Men ging onder het lauw stortbad staan, men nam dezelfde kleederen terug, die noch ontsmet, noch zelfs gereinigd waren, en men keerde in dezelfde kamers weer, legde zich te slapen op dezelfde matrassen... Welke levende geraamten heb ik daar aanschouwd! Vermagerde lichamen, waarvan men al de ribben tellen kon, de huid vol vlekken van beten, menschelijke wrakken...»

Sedan was een depot voor de troepen, welke bij Verdun en Reims stonden. De gevangenen moesten hout aanbrengen voor de bakkerijen, kolen laden en lossen, allerlei materiaal versjouden van het «Güterlager», het goederenentrepot naar 't station, balen met schavelingen voor bedden wegvoeren, de machines in de fabrieken aan stukken slaan en dan het metaal sorteren... Dit werk, reeds een zeer zware taak voor geharde mannen, was een foltering voor hen, die slechts geestesarbeid hadden verricht.

En de voeding... Wij kunnen ze 't best schetsen met de woorden van den heer Schramme:

«Om na de harde dagtaak zijn krachten te herstellen, had de gevangene van Sedan vijf honderd gram brood met een halven liter water 's morgens, 's middags en 's avonds, dat men koffie of soep noemde.»

Geen wonder dat ziekten er gemakkelijk buiten vonden, vooral typhus en dysenterie. Welk een walgelijk schouwspel in de privaten! Vele zieken verdwenen... Men droeg ze naar het lazaret en zag hen nooit weer. De twee oversten der infirmerie, Albert Dhondt van Brussel en Leon Verdonck van Oostende, zouden kunnen zeggen, hoevelen ze er hebben zien sterven. De tweede vertelde aan den heer Schramme dat hij er zeven honderd twee en dertig begraven had. 's Morgens vond men dikwijls een lijk op een matras.

«Men haalde het van de matras, ontkleedde het, legde 't naakt in een houten loods tegen de kamer der «Rheinbachs», bij den ingang. Het bleef daar twee, drie uur, soms een halven dag. Zij, die er binnen traden, want het was ook het waschhuis, vonden die makabere verrassing... Dan kwam de baar van het lazaret den doode wegnemen, zonder eenige plechtigheid, als een vrachtje... En hoeveel lijken hebben we, met de voeten vooruit, door het venster der infirmerie zien steken...»

Denzelfden dag drie van 't bataljon der Rheinbachs.

Den 9^{en} Februari zei de feldweibel van het lazaret tot Julien Cuypers en mij:

«Het aantal sterfgevallen is verschrikkelijk. De kommandant wil het niet gelooven. Ik heb hem een lijst overhandigd met drie en zestig

namen voor de laatste dertig dagen, drie en zestig dooden van dit enkel bataljon! De dood loerde overal op ons. Zeldzaam waren zij, die ondanks alles, toch den moed behielden hem in 't gelaat te staren en 't eenige redmiddel tegen alle hinderlagen bewaarden: de wil!»

Zoo schreef de heer Schramme, die hooge wilskracht betoonde in deze hel.

* * *

«In het kamp werd sluikhandel gedreven», vertelt de schrijver.

«De Duitsche soldaten voerden levensmiddelen in van buiten. De schelmen, dieven en inbrekers in onze rangen, lieten de gelegenheid niet voorbijgaan om hun talent te beoefenen, als ze pakken hanteerden, welke waren inhielden, die verkocht of verbruikt konden worden, en weldra vonden ze leerlingen onder hen, die niet zonder reden meenden, dat het recht op het bestaan boven de positieve wetten gaat, en dat alles wat men aan den bezetter onttrekt, een gedwongen teruggave is.

Maar wat niet zoo verrechtvaardigd en vergoelijk kon worden, was, dat er ook goederen uit de keuken verdwenen.

De transporten nieuwe gevangenen waren eveneens gelegenheid voor zaakjes, en helaas, eveneens dikwijls voor geweldige inbeslagname.

Het kamp had reeds zijn reputatie en in het algemeen, waren de aankomenden ruim van levensmiddelen voorzien.

Men bood aldus in 't geheim allerlei goederen aan: steenkool en hout, verwarmingstoestellen, brood, rijst, boonen, erwten, aardappelen, zelfs vleesch, dat de groepen, die in de kazerne Fabart, in de kazerne der dragonders of in het slachthuis werkten, binnensmokkelden.

Listen waren er noodig, om aan de waakzaamheid van den post te ontsnappen, die de groep kommandeerde, want zoo niet, ondervond men, hoe hard een stok is.

Maar de moeilijkste doorgang was toch nog bij het terugkeeren in 't kamp, waar de sergeant, die zijn volk kende, zorgvuldig ieder der mannen, die van het werk weerkwam, aftastte. Toch heb ik menigmaal bewonderd, hetgeen oefening en volharding, vermogen: mannen, die men zorgvuldig bevoeld en afgezocht had en die toch zeventigend met hun buit terugkeerden; en anderen, waarvan men de zakken geledigd had, en die slagen kregen, doch dan hun gemarteld lichaam verhieven en uitriepen: «'t Is gelijk, maar 't beste hebben ze toch niet gevonden.»

En uit schuilplaatsen, welke men nooit vermoed zou hebben, haalden ze nog een overvloedigen oogst.

Met dit alles stegen de prijzen van de smokkelwaren. Brood, dat altijd het meest gewild was, wisselde tusschen 3 en 4 mark per rantsoen of 12 en 16 mark het brood, dus 15 of 20 frank.

Maar hoe te betalen? Het was verboden meer dan 10 mark bij zich te dragen: al het geld, dat men bezat, moest op het bureel afgegeven worden en men zei dat het een voorzorgsmaatregel was tegen diefstal.

Als men dit alles afgaf, kon men vijf mark per maand vragen... genoeg om uw barbier te betalen.

Om aan geld te geraken, moest men dus allerlei voorwerpen verkoopen. Zoo kon men zich allerlei dingen te Sedan aanschaffen: ringen, horloges, dasspelden, ondergoed, schoeisel, getten, kleederen, koffers, valiezen, messen, scheermessen en wat weet ik al!

En wat niet tot de etenswaren behoorde, stond laag geprijsd, terwijl juist de levensmiddelen zeer duur gingen.

Ik ben in 't begin van den Winter te Sedan gekomen en heb er verscheidene gezellen ontmoet — zooals Jean Placard, van Masney (Nord) bij Douai — die geen overkleeren meer hadden en slechts een linnen hemd, omdat ze een voor een, alle dingen verkocht hadden: jassen, winterkleeren, onderbroeken, flanellen, hemden, om brood te koopen. Zij rekenden op het eind van den oorlog, doch de oorlog duurde voort.

En in dergelijk midden, moest de plaag van den oorlog, het ras der «woekeraars» noodzakelijk uitbreken. Zij woedde te Sedan, onbarmhartig, akeliger nog dan elders, omdat zij, die er onder leden, zoo ongelukkig waren.

De ongelukkige Rheinbachs spraken over pakjes, die ze vroeger in de gevangenis kregen, en die naar Sedan na gezonden moesten worden, doch welke ze hier niet kregen.

Zij waagden zelfs naar het bureel te gaan, om te vragen waar de pakjes bleven, maar welk een ontangst!

Zekeren dag toch, hadden ze een antwoord, maar van bijzonderen aard.

't Was de verjaardag van den keizer. De kommandant liet met veel lawaai aankondigen, dat hij de «Liebesgaben» zou uitdeelen.

Twee groote koffers stonden voor hem, en aan de mannen, die een voor een voorbij gingen, gaf hij 't een of ander, aan dezen een doos gekondenseerde melk, aan een ander een doos corned-beef, aan een derde een doos gelei of chocolade. 't Waren de pakjes der Rheinbachs, die aldus verdeeld werden.

Eind November had de kommandant een nieuwe verrassing voor ons. Ieder man kreeg een briefkaart, die hij aan zijn familie mocht zenden.

Sedert mijn aankomst, op 20 November, kon er niets gestuurd worden. 't Was een algemeene vreugde. En nog grooter was de vreugde, toen men vernam, dat de kommandant toeliet, onze familie te schrijven, dat ze ons elke maand een pakje mocht zenden.

Er moest echter wantrouwen geweest zijn, want de kommandant liet nog eens kaarten uitdeelen en ons zeggen, het nieuws aan onze familie te herhalen.

Toen alle kaarten verzameld en verzonden waren, liet de kommandant een bericht uitplakken, dat, volgens een akkoord met het nationaal komitee van Brussel gesloten, geen persoonlijke pakjes aan de gevangenen gestuurd mochten worden, maar deze voor het algemeen belang gebruikt zouden worden.»

De heer Schramme werd eindelijk naar het kamp van Havelberg gestuurd.

Zoo hebben we dus een kijkje gehad in het kamp van Sedan.

* * *

De heer Jozef Harck, kunstdrijver te Mechelen, om spionage veroordeeld, werd ook naar Sedan gestuurd om te werken. En uit Sedan zond men hem naar een der bijkampen: Longwy.

Wij vinden zijn lotgevallen beschreven in: «Aan het Duitsche front», oorlogsverhalen door Frans Van den Bergh.

En we lezen onder meer, deze bijzonderheden: «Na tien dagen proefmarteling te Sedan, werden wij met acht en twintig man naar Longwy overgebracht, Longwy de folterhel!

Wij troffen het goed, wij kwamen er 's avonds aan, juist op het oogenblik van de koffiededeling; eenige stonden later en wij hadden ons weer met volledig ledige maag ten gronde kunnen leggen. Men had ons als het vee in den stal, in eene reusachtige barak gejaagd van honderd meter lang, een morsig, vochtig, ijskoud hol, de slaappleats van zeshonderd menschen. De rusthokken waren aan weerszijden, in drie verdiepingen boven elkander geschikt. Eene afgesloten ruimte van vier meter lang diende voor hospitaal; daaruit keerden slechts weinigen terug.

In de barak hadden de gevangenen maar zich zelve te behelpen; zij stonden onder toezicht van den taalman, die dan weer korporaals aanstelde, om de mannen in gelid te brengen voor appel, eten en arbeid, opdat alles rap van der hand zou gaan.

Onze taalman was een notaris uit Vlaanderen; hij was de eenige die naar de stad mocht, eens per week, en kreeg daar van de Fransche burgers, bij wie hij de klachten overbracht van de arme gevangenen, vet, kaas, haring, aardappelen voor de soep, doch daarvan zagen wij nooit iets. Hij beschikte over eene afgezonderde kabien met eigen kas; toen de Duitschers daar eens onverwachts een onderzoek instelden, ontdekten zij er doozen vet en stapels ingelegd goed. Hij verdween zonder dat wij ooit hebben geweten waarheen

De posten van korporaal verkocht de taalman voor veertig, voor vijftig mark en voor meer, zonder het minst te letten op de bewijzen van zedelijkheid, want niet alle gevangenen waren onschuldige slachtoffers, de grootste schelmen van al de gevangenis werden hier henen gestuurd; het heette er dan ook het «strafbataljon». Schrijven naar huis mocht men er eens per maand, doch zonder Longwy te vermelden, dat moest men elders niet weten; onze brieven kwamen steeds toe met onzen naam en 't opschrift «strafbataljon.»

Een Gentenaar, veroordeeld voor uitgifte van valsche geld, was korporaal van onze afdeeling van vijf en dertig man.

«Ik zal u eens rondleiden en alles laten zien» zei hij, «doch ik verwittig u, ge moet hier alle menscheijk gevoel achterlaten.»

Daar ik hem verzekerde dat ik te Elberfeld en vooral te Sedan reeds veel had zien gebeuren, trok hij de schouders op.

«Kent gij de foltering van den paal?» vroeg hij. «Om een voet scheef te zetten, of zonder reden, in den Winter vier uren aaneen in de sneeuw of in den modder, met een ijzeren halsband aan een paal geketend, beide handen er achter saamgebonden? In den Zomer vier uren lang met de oogen naar de zon, verplaatst naar mate de zon zich beweegt? Bij de minste beweging van hoofd of lichaam, ineenzakkend van uitputting, nieuwe kracht door overvloedige kolfslagen.

Die kreupele ginder, een gebroken grijsaard nu, verleden maand nog een krachtige jongen van vijf en twintig jaar, heeft dat onderstaan. Vroeger hadden wij hier vele Russen, hoe men met die heeft huisgehouden, is niet te vertellen, van de duizenden, die ik hier zag aankomen, zijn nog de weinigen overgebleven, die gij in genen hoek bijeen ziet geschaard.»

«Voor dien Scheeve» fluisterde hij geheimzinnig, «moet ge steeds uit den weg gaan; het zijn hier allen schelmen voor 't beulenwerk uitgekozen, doch die Scheeve is de hardvochtigste van allen. Ik geloof dat hij het 's avonds zou betrouwen in den dag geen slachtoffer te hebben gevonden. Hij heeft drie vingers aan den IJzer verloren en men heeft hem in Vlaanderen eens half dood geslagen, nu wil de lafaard zich daarover wreken op alles wat Belg is.»

Ik zag een veldgrijs voorbijgaan met kromme beenen, die op allen uitdagende blikken wierp, en slechts een voorwendsel scheen te zoeken om te kunnen straffen. Ik heb later ondervonden dat de beoordeeling van den Gentenaar niet overdreven was. Onder al de wachten leerde ik er slechts éenen kennen met een menschenhart, een ouden soldaat van vijftig jaar.

Bij ploegen van tien man, met schup en pick op de schouders, trokken wij naar de steengroef om er brokken arduin los te hakken, die dienst moesten doen voor de loopgraven. Zeven uren aaneen, in regen, hagel en sneeuw, ging de strijd onverbiddelijk voort tegen de ijzerharde rots wanden; het bloed zijpde ons van de handen en verfde de steenen rood. Geen erbarmen, geene verpleging, stokslagen wanneer de pick een oogenblik rustte. Het scheen dat men voor die beulentaak de hartelooste kerels had uitgezift van het millioenensterk Duitsche leger, en dat zegt nogal iets.

Wij stonden daar altijd doornat, nat op het verzwakte lichaam van 't zweet, dat aanstonds uitbrak; nat van buiten door den druipenden regen of de smeltende sneeuw. Van verschoonen of veranderen geene spraak, wij bezaten niets anders dan wat wij op het lijf hadden, en nog durfden wij dat 's avonds niet uittrekken door vrees 's morgens niets meer te vinden.

Wij wierpen ons dus 's avonds maar doodmoe neer, zooals wij van 't werk kwamen, zoo waren wij dan 's morgens weer 't gauwst gereed om aan den scheeven stokslager te ontsnappen. Wij legden ons neer niet om te slapen, maar om te rusten; het ongedierte zorgde ervoor dat wij geen oog zouden sluiten. Nutteloos er jacht op te maken, vingt gij er duizend vandaag, dan hadt gij morgen gelegenheid er twee duizend onder

Belgische keuken aan den IJzer.

den nagel te kraken. De reten der planken van vloer en van wanden zagen er zwart van; gingt gij er door met een spijker, gij trokt hem aanstonds bebloed terug. Schuddet gij 's morgens uw armzalig deken uit, dan zaagt ge ze vallen of springen bij zwermen. Het eenige redmiddel, waarom wij vruchteloos smeekten: ontsmetting, bleef ons geweigerd. Afterende honger, uitputtende arbeid, harteloze beulen, rustroovend ongedierte, wij waren gezegend met al de vereenigde plagen van Egypte: na drie weken bleven er van onze acht en twintig man nog drie over, de anderen hadden we naar 't hospitaal gedragen, van waar de meesten naar 't kerkhof verhuisden.

Bij 't maandelijksch onderzoek van den dokter bleek ik veertien kilo verlicht en toch werd ik weer aangewezen voor zwaren arbeid, ditmaal in eene andere ploeg om arduinklonten te doen springen door middel van dynamiet, een gevaarlijke taak, waarbij dagelijks menschen het leven inschoten. Ging het dynamiet ontploffen, dan werd op de vier hoeken het signaal gegeven dat er gevaar was in den omtrek; wij mochten ons slechts verwijderen tot op een afstand van twintig tot dertig meter, anders verloren wij te veel tijd om den arbeid te herbeginnen.

De afgerukte en neerploffende brokken moesten dan uit den grond opgedolven worden, voortgewenteld en opgeladen, eene onmenschelijke taak voor uitgeputte krachten.

Daarna werd ik baanwerker: sporen opbreken, verdragen, opnieuw bevestigen. Bij onze ploeg was een burgemeester, een advocaat, een apotheker; die menschen, aan geen handenarbeid gewend, moesten met zestien man, spoorstaven van twintig meter lang op grooten afstand verdragen, ze soms opzeulen tegen steile arduinhellingen van veertig meter hoogte. Dat één struikelde of ontijdig loste bij 't neerleggen, dan liepen de anderen gevaar voet of been te verpletteren, wat dikwijls voorviel.

Het is te begrijpen dat niet alle ploegen even snel en even veel konden uitvoeren; waar nieuwe krachten bij waren of boerenjongens tegen zwaren arbeid gehard, ging dat gemakkelijker. En toch wilden alle wachten dezelfde somme werks, anders werden zij van nalatigheid beschuldigd; waar minder kracht was, regende het meer slagen en dan ging dat toch ook!

Ik heb daar wanhopigen gezien die hand of voet lieten afrijden om afgekeurd te worden en uit de hel weg te geraken; anderen lieten zich de vingers verpletten tusschen twee arduinklonten. Twee van onze ploeg, twee uiterst beschaafde en ontwikkelde mannen, konden het lijden niet langer verduren; zij verlieten den arbeid, verwijderden zich, zij aan zij, het martelaarschap tegemoet; zij gebaarden aldus te willen ontvluchten. Wij sidderden bij het vooruitzicht wat ging gebeuren, de wachten lieten ze voortgaan een eind verre en schoten ze neer!

Bij dien baanarbeid hadden we de kans soms wat gras te vinden, wij trokken dat uit en verborgen het in ons binnenvest; dat mochten de wachten niet zien of weeral straf. In de barak diende het om er soep van te koken, dat was een gelukkig bijrantsoen.

Toen het erg koud begon te worden, moesten wij in de sloten lisch gaan uittrekken om er de wanden van het hospitaal mee te bekleeden. Dat bracht ons soms nogal verre; de medelijdende boeren van den omtrek wierpen hier en daar rapen en wortelen op onzen weg, die de wachten ons verboden aan te raken. Doch, al hadden wij allen er het leven bij ingeschoten, de bekoring was te sterk, zoodra de soldaat den rug had gekeerd of de oogen afwendde, verdween eene verboden vrucht, zoodat er weldra niets meer van overbleef.»

En verder:

«Hoe velen van de slachtoffers der folterkampen ontbraken op het appel, toen wij onze maat-

schappij stichtten voor bannelingen? Zij liggen talrijk in de lijkenputten der vreemde martel-oorden: Belgen, Franschen, Engelschen, Russen ondereen, zonder dat ooit een lijkkranen op die reusachtige graven kan worden neergelegd.

Hoe velen, die den oproep konden beantwoorden, kwamen er sleepvoetend, geteekend met den stempel van den onverbiddelijken dood. Hun droge kuch, die maar niet wijken wilde; hun starende oogopslag, als leefden zij die sombere dagen terug; hun angstige rilling, als gevoelden zij zich plotselings weer onder de ijzeren vuist; de val-lende ziekte, die zij vroeger niet kenden; dit alles bedroog niemand dan henzelfen.

Wij, die overblijven, zijn de sterken, die de Duitsche wreedheid niet breken kon. Die zullen opbloeien en leven als vroeger; maar met, in het hart, eene wonde, die niet genezen kan. Ik wil alles vergeven, ik heb nooit iemand gehaat: maar telkens ik poog Longwy te vergeten, komt mijn geweten in opstand als tegen eene lafheid: zou dat niet zijn de stem van God, die ons toeroept, dat er wandaden zijn, waarvoor geene vergiffenis is weggelegd?»

* * *

O, hoevele eertijds kloeke mannen hebben zich in die kampen, die folteroorde, van 't leven beroofd, omdat ze geen andere uitkomst meer zagen. Hoevele ook zijn er zineloos geworden!

Wij namen juist getuigenissen van vooruitstaande mannen over deze straffampen, want zou het nageslacht dat alles kunnen gelooven?

Wat we van Noord-Frankrijk beschreven, kunnen we ook toepassen op het front in Vlaanderen, waar eveneens de werkdwang geweldig woedde.

Te Komen, Geluwe, Geluwvelt, Passchendale, Roozebeke, Zarren, Keiem, aan de kust, op al die punten, werkten honderden onzer landgenooten, gedwongen als slaven. En wie weigerden, gingen naar straffampen als in de school van Dudzele, of werden in barakken aan het front opgesloten.

Zelfs vrouwen en meisjes werden hier er daar verplicht tot arbeid, gelijk men er velen zag op de akkers bij West-Roozebeke, en andere in hospitalen, soldaten-heims, wasscherijen.

Te Iseghem ook riep men vrouwen op en voerde ze naar een akker: maar ze weigerden te arbeiden, scholden de soldaten uit, liepen weg, en de bezetter zag toen daar van de poging af.

En bij onze eigen dwangarbeiders zag men dan nog krijgsgevangenen, Russen vooral en ook Italianen.

* * *

Wat vooral trof in die Duitsche plakaten, was de beschuldiging van «lui.» Deze laster werd tot in 't buitenland verspreid.

Onze arbeiders door de Duitsche overheid in communiqués voor lui uitgescholden, door den vijand, die ons plotseling temidden van den vreedzamen arbeid kwam overvallen, zooveel onzer fabrieken en werkhuizen in asch legde, of ze

in kazernen verkeerde, die grondstoffen, drijfkrachten, koper, machinerieën weghaalde, kortom, België in zijn oorlog sleurde!

Lui! Zag men niet in den geest onze arbeiders als reuzengestalten in den gloed der vlammen, zooals men ze met bewondering gadesloeg in de staalfabrieken van het Luikerland, waar ze als speelden met roodlaaiende brokken ijzer, balken en rails. Lui! 't Is of men 't geklop en gehamer hoorde in onze koolmijnen, 't getik der getouwen in Vlaanderens beroemde weverijen, 't geknars van kranen en kettingen aan Antwerpen's dokken, 't gekras in de groeven van Henegouwen, 't gedaver onzer lange goederentreinen.

Gingen de gedachten niet naar de glasblazerijen van Charleroi, of temidden der vlasrooters der Leie, naar de steenbakkerijen van Schelde en Rupel? Zagen we niet hoe woestenijen der Kempen in vruchtbaar akkerland verkeerden? Zagen we niet de golvende kouters van Limburg en Brabant en Vlaanderen? Met elken voet grond werd er gewoekerd...

Ja, we hebben fabriekarbeiders gadeslagen als ze 's avonds in den maneschijn hun tuintje bewerkten, vrouwen, die met kruiwagen of hondkar handel gingen drijven... Lui! Vraag het den landbouwers van Zeeuwsch-Vlaanderen, de boeren van Normandië, Picardië, Pas de Calais, Mayence, Champagne, of de Belgen lui zijn!

En vraag het Luik en den IJzer.

Maar deze lasterkampagne zou in 't niet verzinken... Uit de vee- en goederenwagens, die onze burgers naar Duitschland voerden, klonk het de gansche wereld toe:

«Wij zijn te fier om voor den vijand te arbeiden...»

En de stemmen, ze moesten gonzen ook te Berlijn zelf.

Die communiqués spreken ook van «vrije arbeiders.»

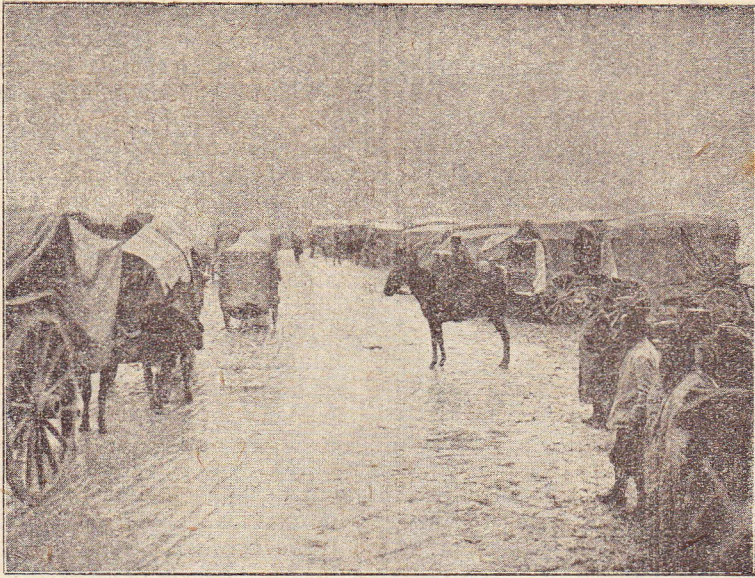
Wie naar voren treedt en zegt: ik bied me vrijwillig aan, ik wil werken tegen mijn regering, mijn leger, mijn volk... tegen eigen bloedverwanten, welke aan den IJzer en de Ieperlee worstelen en hopen, hij is de goede, hij krijgt met de onderscheiding «vrije arbeider» (ik blijf in de termen van het Duitsche bericht) ook hoo-verloon, tot 5 à 6 Mark toe.

Vrije arbeider... Denkt ge niet aan den tijd toen in Vlaanderens grauwe sloten ridders heerschten en 't volk een ijzeren band om den hals droeg, en er hoorigen, eigenen, vrijgelatenen waren? Maar toen in Duitsche gewesten nog sla-vernij heerschte, straalde in Vlaanderen de zonne der vrijheid. Op Vlaanderens grond bevocht de derde stand voor het eerst in de geschiedenis een zege op den adel. Die vrijheidsgeest bleef heerschen...

Ja, de Belgische arbeider heeft ook in dezen tijd weerstand geboden. Maanden en maanden lokte de vogelaar met zijn loon van zeven, tien, twaalf markten zelfs.

O, veel tekenende antwoorden zouden wij hier kunnen geven...

«Als ik voor hen werkte, zou ik dan straks mijn strijdenden zoon nog in 't gelaat durven zien of het wagen op zijn graf te knielen?»

Bevoorradings-voertuigen achter het front.

«Liever eet ik het gras in de weide, dan hun geld te aanvaarden.»

«Als ik voor hen houweel of schop hanteerde, zou ik altijd 't gevoel hebben alsof mijn hand brandde.»

Zulke antwoorden hoorden wij uit ons volk.

Maar de sabel heerschte... Aanhouden, weg-leiden, van 't bed lichten, in een trein stoppen, slaan en stooten, aan een boom of een paal bin-den, kinderen en echtgenooten uithongeren. Dit laatste vooral was een snijdend wapen, dat den vader in 't harte sloeg.

* * *

We hoorden hierboven, dat men pakjes mocht zenden naar de gevangenen als Rheinbach en zoo vele anderen, gansch Duitschland door.

De bekendmaking luidde als volgt:

«De met tuchthuis gestrafte buitenlanders in Deutsche gevangenen, mogen nu maandelijks 1 of 2 pakketten met hoogstens 5 K.G. levens-middelen ontvangen.»

En nauwelijks was dit besluit bekend gemaakt, of de brieven van gekerkerde Belgen kwamen aan. Echte smeekbrieven. Hier ligt er zulk een voor mij. De ongelukkige schrijver werd tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld.

Aan zijn zuster en broeder schrijft hij: «Ik zit hier nu al tien maanden gevangen en ik vraag u mij een pak toe te zenden. A. en C., haast u, a.u.b., zend mij spoedig een pak, want ik heb eten noodig; in den voormiddag krijg ik niets en ik lijd honger. Als gij mijn brief krijgt, laat uw werk staan: broeder pak uw fiets en rijd dadelijk met een pak eten naar de statie en zend mij een kilo tarwemeel of twee kilo, een Janhagel of drie, een perperkoek, een halven kilo brood-suiker, een stuk spek, en een kant brood. Het is gelijk welk eten ge zendt, maar zend eten.

Als ge mijn brief krijgt, ga dan onmiddellijk,

dat het nog denzeliden dag verzonden wordt, en ik het gauw krijg. Ik ben hier al dikwijls ziek geweest. Nu ben ik weer beter. Geef mijn komplimenten aan mijn kozijsen; zij zullen ook wel wat voor mij willen doen.»

Tot zoover; de noodkreet werd in den brief nog eenige malen herhaald. Eten, eten!

O, de honger! Een plaag dier vreeselijke jaren! Een plaag, die overal woedde en slachtoffers maakte. Neen, men viel niet dood van den honger, maar het lichaam verloor zijn veerkracht, het werd ondermijnd, het viel ten prooi aan ziekten, aan dysenterie en toring. Zoo stierf men toch van den honger.

Laten we nu onze weggevoerden ook in Duitschland bezoeken.

IV.

DE GEDEPORTEERDEN IN DUITSCHLAND.

In die eerste dagen van de opeischung schreven wij:

«Les trains de civils» is al weer in Oostelijk België een woord met bijzondere beteekenis, een «oorlogsterm» geworden. 't Zijn de treinen met gedeporteerde burgers, die vooral de lijn langs de Vesdre, Luik—Verviers—Welkenraadt volgen. En de bewoners daar letten er op en spreken soms met de weggevoerden als de treinen moeten wachten, om militaire konvooien door te laten.

Zoo reden er op 1 December drie lange treinen voorbij: een 's morgens, een 's middags en de derde om vier uur. Ze voerden burgers weg van Sint-Nikolaas, van Temsche en Antwerpen.

Den vorigen dag passeerden gedeporteerden van Ardenne. Op die treinen ziet men allerlei burgers, o. a. een boer met zijn drie zonen, een